

A szlovákiai magyarok politikai identitása

ZSUZSANNA LAMPL
POLITICAL IDENTITY OF HUNGARIANS LIVING IN SLOVAKIA

172.15(=511.141)(437.6)
323.1(437.6)
316.022.4(=511.141)(437.6)

Political Identity of Hungarians Living in Slovakia, Political Value Systems and their Characteristics.

1. Bevezető

Politikai identitás alatt a különböző politikai értékrendekkel való azonosulást értjük. Alábbi írásunkban ebből kifolyólag elsősorban arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen politikai értékrendekkel azonosulnak a szlovákiai magyarok.

Tisztában vagyunk vele, hogy érzékeny területet érintünk, hiszen épp a szlovákiai magyar választópolgárokkal folytatott számos beszélgetés és kutatás során győződünk meg arról, hogy a politikához s főleg a politikusokhoz való viszonyulásnak nem előfeltétele a politika iránti érdeklődés. Véleménye annak is van, aki ötpercenként leszögezi, hogy őt a politika abszolút hidegen hagyja. Érzékeny kérdést elemzünk tehát, ezért már a bevezetőben szeretnénk tisztázni, hogy a tanulmány megállapításai nem saját véleményen alapulnak, nem spekulációk, hanem a Fórum Ki-sebbségkutató Intézet elmúlt évtizedben végzett szociológiai és közvélemény-kutatásainak eredményeire épít.¹

2. A szlovákiai magyarok politikai identitása a kilencvenes években

A kilencvenes években végzett szociológiai értékrend-kutatásokból² kiderült, hogy abban az időben a szlovákiai magyarok 53%-a rendelkezett aránylag jól elkülöníthető, mondhatni „letisztult” politikai értékrenddel. Ők három domináns politikai értékrendtípust képviseltek: a demokratát, a tekintélyelvűt és a liberálist. A demokraták a politikai értékek közül a demokráciát, a szólásszabadságot, a kompromisszumkészséget, az egyenlő jogokat és a fejlett nyugati államok felé való nyitást tartották a legfontosabbnak. A tekintélyelvűek a határozott és erőskezü politikai vezetést, a központi állami irányítást, az állampolgári hűséget és a semleges külpolitikát hangsúlyozták. A liberális politikai értékrend hordozói az egyén nagyobb felelősségvállalása és az állam szerepének csökkentése mellett voksoltak. A kilencvenes

évek második felében a szlovákiai magyarok 26%-a volt a demokrata, 18%-uk a tekintélyelvű, 9%-uk a liberális értékek hordozója; nagyjából tehát minden második felnőtt szlovákiai magyar azonosult az említett három politikai értékrend valamelyikével. Ugyanakkor a vizsgált népesség másik fele egyik politikai értékrenddel sem azonosult teljes mértékben. Két nagy csoportja volt tehát a szlovákiai magyaroknak: az egyiknek volt kialakult politikai értékrendje, a másiknak nem igazán. Az utóbbi mind egyik értékrendből csipegetett valamit.

Kiderült az is, hogy az egyes politikai identitástípusok nem minden esetben kötődtek egyértelműen nemhez, korhoz, iskolai végzettséghez, valamint egyéb identifikációs jegyekhez és demográfiai mutatókhoz. Annál szorosabb összefüggést mutattak az általános és nemzeti értékrenddel. A demokraták a többiekénél fontosabbnak tartották magyar nemzetiségüket s az olyan általános értékeket, mint a család, a másoknak nyújtott segítség, a közösségi problémák iránti nyitottság. A tekintélyelvűek és a liberálisok sokkal kevésbé kötődtek a nemzethez mint értékhez. Ugyanakkor a tekintélyelvűek inkább a keresztény-konzervatívként definiált általános értékrend alacsony iskolai végzettségű képviselői közül kerültek ki, míg a liberálisok inkább a 35 éven aluli középfokú végzettséggel rendelkező modernizáltak közül, akik az általános értékek szintjén a sikert, a függetlenséget, a céltudatosságot és az érvényesülést preferálták.

3. 2001 – megváltozott identitás?

Módosult-e a 21. század elején – s ha igen, milyen irányban – a szlovákiai magyarok politikai identitása? Erre a kérdésre a Fórum Kisebbségkutató Intézet 2001 júniusában lefolytatott értékrendkutatásának eredményei alapján próbálunk válaszolni.

2001 júniusában a politikai identitást kétféleképpen is vizsgáltuk:

1. A megkérdezettek különböző politikai értékrendekre jellemző állításokat értékelték aszerint, hogy melyikkel milyen mértékben értenek egyet.
2. A megkérdezetteknek két olyan kérdésre kellett válaszolniuk, amelyek politikai identitásukra vonatkoztak.

Ez a két megközelítés különböző módszertani alapokból indul ki, s a kapott eredmények is más-más elemzést igényelnek. Mindezt e helyen nem tartjuk fontosnak részletezni, csupán a következőket jegyezzük meg: míg a második megközelítés (nevezzük szubjektívnek) lényege, hogy a feltett kérdésekre adott válasz egyben önbesorolást is jelent, az első megközelítésnél (nevezzük objektívnek) a felsorolt állítások értékelése alapján a kutató tárja fel, milyen politikai értékrendeket képviselnek a válaszadók. A két megközelítésnek nem okvetlenül kell egyforma eredményt hoznia.³

Nézzük előbb az objektív megközelítést!

3.1. Objektív megközelítés

Az alábbi táblázatban az a tizenkét standard kijelentés⁴ látható, amelyet a megkérdezettek értékelték. A mellettük szereplő két számadat azt fejezi ki, hogy a megkérdezettek mekkora hányada azonosult a felsorolt állításokkal, illetve hány százalékuk adott semleges (nem egyetértő, de nem is elutasító) választ.

1. táblázat. Ön milyen mértékben ért egyet az alábbi kijelentésekkel?

	Egyetért*	Semleges
Az irányítás összpontosuljon az állam kezében	61,0%	21,0%
Az egyénnek nagyobb felelősséget kell vállalnia	73,0%	18,0%
Fontos a demokrácia és a szólásszabadság	92,0%	7,5%
Fontos az állampolgári hűség	61,0%	28,0%
Fontos a határozott és erőskezű vezető személyiség	76,0%	15,0%
Fontos a türelem, a nyitottság és a megegyezésre való hajlandóság	90,0%	8,5%
A nemzeti kisebbségeknek épp olyan jogokkal kell rendelkezniük, mint a többségi nemzet tagjainak	94,0%	4,0%
A többségi nemzetnek joga van ahhoz, hogy a kisebbségek hátrányára döntsön	10,0%	7,0%
Szlovákiának Európa felé kell közelednie	88,0%	10,0%
Szlovákiának önálló, semleges politikát kell folytatnia	30,0%	34,0%
Szlovákiának hídként kell fellépnie Nyugat és Kelet között	41,0%	38,0%
Szlovákiának kelet felé kell szövetségest keresnie	7,0%	19,0%

Megjegyzés: * A „teljes mértékben egyetért” és az „inkább egyetért” válaszok összesített eredményei.

Az 1. táblázatból több összefüggés is kiolvasható:

– A tizenkét kijelentés közül kilencel többen értettek egyet, mint amennyi az elutasítók és a semlegesek részaránya, tehát a megkérdezettek többsége az állítások többségével egyetért.

– Ugyanakkor az egyetértők részaránya változó: a kilenc értékítélet közül a legmagasabb egyetértési részarány és a legalacsonyabb egyetértési részarány közötti különbség 53%. A legtöbben azzal értettek egyet, hogy a nemzeti kisebbségeknek a többséggel egyenlő jogok járnak (94%); a legkevesebben azzal, hogy Szlovákia hídszerepet vállaljon Nyugat és Kelet között (41%). Ez is jelzi, hogy az egyetértések értéke széles skálán mozog.

– Az elutasítók részaránya három esetben haladta meg az egyetértőkét (a többségi nemzetnek joga van a kisebbségek rovására dönten, Szlovákiának semleges politikát kell folytatnia, Szlovákiának kelet felé kell szövetségest keresnie).

– Az egyetértők részarányának csökkenésével növekszik a semleges értékelések részaránya.

Az elmondottak már az elemzés legalacsonyabb szintjén is egyfajta „homogén heterogenitás”-ra utalnak, vagyis a megkérdezettek egyrészt valamiben nagyon hasonlóknak egymásra, másban viszont különbözőek.

Nem egy-egy kiragadott értékítélettel való egyetértéstől válik valaki ilyen vagy olyan politikai identitásúvá, hanem a vallott értékek kombinációjától. A mélyebb elemzés, amelynek lépéseit e helyen nem részletezzük, épp azt próbálta felderíteni, hogy léteznek-e ilyen kombinációk, s ha igen, melyek ezek, s összehasonlíthatók-e a kilencvenes években feltárt politikai identitástípusokkal. Az eredményekből két fontos következtetés vonható le.

1. A kilencvenes évekhez hasonlóan a megkérdezettek 2001-ben is két nagy csoportra oszlottak:

- a politikai értékrend szerint egyértelműen besorolhatók, és
- az egyértelműen nem besorolhatók csoportjára.

A két csoport nagysága viszont változott. Az egyértelműen besorolhatók részaránya 5%-kal zsugorodott (a kilencvenes években 53%, 2001-ben 49%), ami azt jelen-

ti, hogy 2001-ben a szlovákiai magyarokon belül kevesebben rendelkeztek konzisztens, kompakt politikai értékrenddel, ugyanakkor többen azonosultak különböző, esetenként nem is mindig összeegyeztethető politikai értékekkel.

2. Az a 49%-nyi megkérdezett, aki politikai értékrendje szerint egyértelműen besorolhatóan bizonyult, a kilencvenes évekhez hasonlóan újfent három politikai értékrendtípus hordozója. De ez a három értékrend már nem felel meg teljes mértékben a korábbi háromnak, vagyis a demokrata, a tekintélyelvű és a liberális politikai értékrendnek. Nézzük a konkrét eredményeket!

– A megkérdezettek 18,8%-a tartotta fontosnak a demokráciát, a szólásszabadságot, az egyenlő jogokat, a türelmet, a nyitottságot, a toleranciát, a kompromisszumkésztséget, az Európa felé közeledést és – itt jön a különbség a kilencvenes évekhez képest – az egyén nagyobb felelősségvállalását.

– A következő csoport, amelyet a megkérdezettek 18,6%-a alkotott, az állampolgári hűség, a semleges Szlovákia fontosságát hangsúlyozta, valamint azt, hogy a demokráciában a többségi nemzetnek joga van a kisebbségek rovására dönteni, Szlovákiának pedig hídszerepet kellene vállalnia Nyugat és Kelet között.

– A 11,6%-ot kitevő harmadik csoport összetartó értéke a határozott és erőskezü vezető, valamint az állam kezében összpontosuló irányítás volt.

Mindezt összefoglalva elmondható, hogy nemcsak csökkent a konzisztens politikai értékrendű szlovákiai magyarok aránya, hanem a politikai értékrendjük is módosult. A demokrata és a liberális részlegesen összeolvadt, ugyanakkor a tekintélyelvűség kétfelé hasadt, mégpedig egy „befelé irányuló” tekintélyelvűsége (vagyis milyen politikai értékek uralják a hazai politikai hadszínteret) és egy „kifelé irányuló” tekintélyelvűsége (vagyis milyen szerepet töltsön be Szlovákia Európában, milyen külpolitikai irány lenne helyes). Önálló demokrata és önálló liberális értékrendtípus nem mutatható ki a 2001-es reprezentatív mintán.

3. További fontos összefüggés, hogy a kilencvenes évekhez képest nőtt a tekintélyelvűek csoportja (akkor 18%, 2001-ben a befelé és kifelé irányuló tekintélyelvűek együttesen 30%), a demokraták részaránya viszont csökkent (akkor önmagában 26%, 2001-ben a liberálisokkal együtt is nem egész 19%).

A 2001-es eredmények tehát azt hozták, hogy a szlovákiai magyarok felének továbbra sincs egyértelműen definiálható politikai értékrendje, azok között viszont, akiknek van, a tekintélyelvűek vannak többségben a demokrata-liberálisokkal szemben. Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy ezek az eredmények a megkérdezettek önbesorolásától függetlenül generálódtak.

3.2. Szubjektív megközelítés

Most pedig nézzük meg, milyen eredményekkel szolgált a felmérés során használt második megközelítésmód! Vajon az önbesorolás eredménye egyezett-e a fentebb feltártakkal? Annak tartják magukat az emberek, akik valójában (az általuk vallott értékek szerint)? A feltett standard kérdések és a rájuk adott válaszok abszolút és százalékos megoszlása a 2. és a 3. táblázatban látható.

2. táblázat. A politikában gyakran beszélünk „jobboldal”-ról és „baloldal”-ról. Ön milyennek tartja magát?

	Válaszolók száma	Válaszolók részaránya
Egyértelműen baloldalinak	10	1,3%
Inkább baloldalinak	54	7,1%
A középutat választom	295	38,7%
Inkább jobboldalinak	96	12,6%
Egyértelműen jobboldalinak	41	5,3%
Nem tudja	267	35,0%
Összesen	763	100,0%

A megkérdezettek több mint egyharmada nem tudta besorolni magát még a legegyszerűbbnek tűnő kritérium, a bal- és jobboldaliság alapján sem. Nagyjából 8%-uk baloldalinak, 39%-uk „középutas”-nak, 18%-uk pedig jobboldalinak tartotta magát. Mindkét szélső irányzatnál észrevehető némi bizonytalanság, hiszen az „inkább baloldali”-ak és az „inkább jobboldali”-ak nyomtak a latban, egyértelműen baloldalinak vagy jobboldalinak csupán 1,3%, illetve 5,3% vallotta magát. Legtöbben tehát „középutas”-nak tartották magukat, ami ugyanúgy jelenthetett a középutas politikai irányultsággal való tényleges azonosulást, mint egyfajta bizonytalanságot is, amely arra készíthette a megkérdezetteket, hogy a „legjobb út a középut” logikájából kiindulva ezt a lehetőséget válasszák. Az önmagukat valamely irányzathoz sorolók aránya tehát az interpretáció függvényében 26% és 64% között mozgott.

A harmadik kérdéssel tovább próbáltuk finomítani a politikai önbesorolást.

3. táblázat. Az emberek különböző politikai irányvonalakat képviselnek. Az alábbiak közül Önhez melyik áll a legközelebb?

	Válaszolók száma	Válaszolók részaránya
Konzervatív	54	7,1%
Liberális	129	16,9%
Szocialista	49	6,4%
Nemzeti	62	8,0%
Kommunista	7	1,0%
Egyéb	20	2,6%
Semmilyen	256	33,6%
Nem tudja	186	24,4%
Összesen	763	100,0%

Amint az a 3. táblázatban látható, a megkérdezettek 42%-a választotta valamelyik konkrét politikai értékrendet. Legtöbben liberálisnak vallották magukat (17%), nemzetinek és konzervatívnak nagyjából ugyanolyan arányban (8% és 7%), 3%-hoz közeledett az egyéb politikai értékrendűek hányada, s a legalacsonyabb részarányt a magukat kommunistának tartók képezték.

Legalább ennyire érdekes a megkérdezettek másik, 58%-nyi csoportja, amelyet az önmagukat besorolni nem tudók és az önmagukat sehova sem sorolók alkottak. A 3. táblázat mutatja, hogy minden harmadik válaszadó sem a felsorolt, sem pedig egyéb politikai értékorientációval nem azonosult, politikailag „semmilyen”-nek tartotta magát. Továbbá minden negyedik megkérdezett nem tudta magát besorolni a megadott kategóriák szerint, nem tudta megmondani, melyik politikai értékrend áll hozzá a legközelebb. Feltehetőleg annyit azonban tudtak, hogy igazából egyik sem áll hozzájuk túl közel, ugyanakkor egyik sem teljesen idegen, hiszen máskülönben

ők is választhatták volna a „semmilyen” értékorientációt. Mindenesetre a politikai értékrend vizsgálatának szubjektív megközelítésmódjánál is elősejlik az objektív megközelítésnél tapasztalt kétpólusos elrendeződés: vannak, akik egyértelműen besorolják magukat, és vannak, akik bizonytalanok az önbesorolást illetően. Sőt vannak, akik nemcsak bizonyos politikai értékeket utasítanak el (lásd 1. táblázat), hanem magát a politikát is elutasítják – ez pedig már egy harmadik képződmény (írásunk utolsó részében röviden foglalkozunk vele). Persze ne feledjük, hogy ez a szubjektív megközelítésmód önbesoroláson alapul, s ez nem mindig fedi a valós értékrendet. Nem mintha az emberek tudatosan hazudnának, inkább arról van szó, hogy bizonyos értékek, elvek közelebb állnak hozzájuk, de hogy ezek milyen értékrend részei, azt nem mindig tudják, s nem is tartják fontosnak tudni.

A továbbiakban vizsgáljuk meg a kétféle önbesorolás közötti kapcsolatot! Ezt a 4. táblázat szemlélteti.

4. táblázat. Az egyes politikai értékrendeket képviselők politikai „irány” szerinti megoszlása

	Baloldali	Közép	Jobboldali
Konzervatív (7,1%)	12,0%	41,0%	47,0%*
Liberális (16,9%)	8,0%	48,0%	44,0%
Szocialista (6,4%)	49,0%	38,0%	13,0%
Nemzeti (8%)	9,0%	49,0%	42,0%
Semmilyen (33,6%)	4,0%	81,0%	15,0%
Nem tudja (24,4%)	16,0%	72,0%	12,0%

Megjegyzés: * Dőlttel szedve jelöltük az adott értékrendre leginkább jellemző irányúak részarányát

Meglehetősen sokszínű kép tárul elénk, tele érdekes kombinációval. Valamennyi politikai értékrend esetében megtalálhatók mind a három „irány” képviselői, a baloldaltól a középén keresztül a jobboldalig. Az első négy értékrendnél 47% és 49% között mozog a „főáramlat”: a konzervatív jobb, a szocialista bal, a liberális közép és a nemzeti közép. Ugyanakkor mind a négyénél jelen van egy kisebb, de hányadát tekintve azért tetemes csoport: a konzervatív közép, a szocialista közép, a liberális jobb, a nemzeti jobb. S akkor még nem beszéltünk a legkisebb, de mégiscsak létező csoportokról: konzervatív bal, liberális bal, szocialista jobb, nemzeti bal.

Ugyanez érvényes azokra is, akik saját bevallásuk szerint semmilyen politikai értékrenddel nem azonosulnak, illetve nem tudják magukat besorolni. Mindkettőnél a közép dominál, de azért vannak bal- és jobboldaliak is. Az, hogy a semmilyen politikai értékrendűek 81%-a és a magukat besorolni nem tudók 72%-a egyben középutasnak tartja magát, minimum három kérdést vet fel: 1. ha valóban a közép képviselői, akkor valamilyen szinten mégiscsak be tudják sorolni magukat, s ennél fogva valamiféle politikai értékrenddel is kell rendelkezniük; 2. ha valóban egyik politikai értékrend sem a sajátjuk, s besorolni sem tudják magukat, akkor a „közép” számukra tényleg csak az arany középutat, nem pedig politikai irányt jelent; 3. az egyik értékrenddel sem azonosulás és a besorolási képtelenség valójában nem azt jelenti, hogy ezek az emberek semmilyenek vagy maguk sem tudják pontosan, hogy milyenek. Inkább két további politikai identitástípust jelent, mégpedig a politikát tudatosan elutasítókat és a politikailag bizonytalanokét-tudatlanokét. Persze az is eszünkbe juthat, hogy a 4. táblázat az önbesorolás technikájának csődje vagy pedig az értékek zavarának bizonyítéka. Hogy mindezeket legalább részben eldönthessük, érdemes gyorsan visszatérni a korábban

felsorolt értékítéletekhez, s megnézni, hogyan kapcsolódnak a politikai értékrendek önbesorolás által nyert hordozóihoz. Vagyis az a kérdés, hogyan viszonyulnak ezekhez a kijelentésekhez azok, akik magukat konzervatívnak, liberálisnak, szocialistának, nemzetinek, semmilyennek és bizonytalannak tartották, illetve hogyan viszonyulnak a feltárt demokrata-liberális és tekintélyelvű értékrendtípusokhoz.

3.3. A politikai értékrendtípusok és hordozók

Az 5. és a 6. táblázatban az áttekinthetőség kedvéért csak végeredményeket közöltünk,⁵ valamint az 5. táblázatban a befelé irányuló és a kifelé irányuló tekintélyelvűséget módszertani megfontolásból összevontuk. A mindkét táblázatban szereplő fő szimpatizánsok és további szimpatizánsok kifejezés azokat a megkérdezetteket fedi, akik átlagon felüli egyetértést tanúsítottak az adott értékítélettel. Amennyiben több ilyen is volt, az átlagon felüli legmagasabb egyetértés jelenti a fő szimpatizánst, a többiek a további szimpatizánsok. A „legmarkánsabb” kifejezés arra utal, hogy a szimpatizánsokként feltüntetettek mellett mások is egyetérthetnek egyetértően az adott értékítélettel, de kisebb mértékben, mint a szimpatizánsok.

5. táblázat. A tekintélyelvűség megnyilvánulásainak legmarkánsabb hordozói

	Fő szimpatizáns	További szimpatizánsok
Az irányítás összpontosuljon az állam kezében	Szocialisták	Nem tudják besorolni magukat Nemzetiek Semmilyenek
Fontos az állampolgári hűség	Szocialisták	Nemzetiek Semmilyenek
Fontos a Határozott és erőszekű vezető személyiség*	Szocialisták Semmilyenek	–
A többségi nemzetnek joga van ahhoz, hogy a kisebbségek hátrányára döntsön	Nemzetiek	Szocialisták Nem tudják besorolni magukat
Szlovákiának önálló, semleges politikát kell folytatnia	Nemzetiek	Szocialisták Nem tudják besorolni magukat
Szlovákiának hídként kell fellépnie Nyugat és Kelet között	Nemzetiek	Nem tudják besorolni magukat Konzervatívok Szocialisták

Megjegyzés: *Ebben a kérdésben nagyon kiegyensúlyozott volt az egyetértő válaszok megoszlása, az átlagtól számított +3 és -2 intervallumban oszcillált.

6. táblázat. A demokrata-liberális értékrend megnyilvánulásainak legmarkánsabb hordozói

	Fő szimpatizáns	További szimpatizánsok
Az egyénnek nagyobb felelősséget kell vállalnia	Liberálisok	Konzervatívok
Fontos a demokrácia és a szólásszabadság	Konzervatívok	Liberálisok Nemzetiek
Fontos a türelem, a nyitottság és a megegyezésre való hajlandóság	Liberálisok	Konzervatívok
A nemzeti kisebbségeknek épp olyan jogokkal kell rendelkezniük, mint a többségi nemzet tagjainak	Konzervatívok	Liberálisok Nemzetiek Nem tudják besorolni magukat
Szlovákiának Európa felé kell közelednie	Konzervatívok	Liberálisok Nemzetiek

A két táblázat alapján elmondhatjuk, hogy:

1. A demokrata-liberális politikai értékrend hordozói elsősorban azok, akik az ön-besoroláskor konzervatívnak és liberálisnak nevezték magukat.

2. A tekintélyelvű politikai értékrend hordozói elsősorban azok, akik szocialistának és nemzetinek tartják magukat.

3. Nagyon érdekes az utolsó két csoport, a semmilyenek is és a magukat besorolni nem tudók. Ők leginkább a beazonosítatlan értékrendűekkel fedik egymást. Ugyanakkor a semmilyenek is, és a magukat besorolni nem tudók is hajlanak mind a tekintélyelvűség, mind a demokrata-liberális értékrend felé, amiből arra következtethetünk, hogy heterogén, belül tovább rétegződő népességet alkotnak. Ennek pontosítását a rendelkezésünkre álló adatok kis elemszáma miatt nem tudtuk elvégezni. Annyi azonban az 5. és 6. táblázatból is kiderül, hogy a semmilyenek is, és a magukat besorolni nem tudók is – bár folyton érvényes, hogy nem kötődnek egyetlen „tisztán” elkülönülő értékrendhez sem – inkább a tekintélyelvűséget prezentáló értékítéletek szimpatizánsai, vagyis (talán) inkább tekintélyelvűek, mint demokrata-liberálisok. S ez részben bizonyítja, hogy amikor értékekről van szó, nincsen „semmilyen” értékrend (vagyis abszolút értékmentes ember), esetleg csak vegyes, kaotikus, ami oda vezet, hogy hordozói tényleg nem tudják besorolni magukat. De nem szükséges, hogy önmaguk definiálják magukat. Végző soron úgyszólván a politikai értékorientációkhoz való viszonyulásuk sorolja be őket, függetlenül attól, minek tartják magukat.

Végezetül tekintsük meg, kik alkotják:

- a demokrata-liberális politikai értékrend bázisát képező, magukat konzervatívnak és liberálisnak vallók csoportját;

- a tekintélyelvű politikai értékrendből építkező, magukat szocialistának és nemzetinek tartók csoportját;

- az egyértelműen nem besorolhatókat vagy másképpen a beazonosítatlan politikai értékrendűeket alkotó, saját bevallásuk szerint semmilyen politikai értékrenddel azonosulni nem tudók és a magukat besorolni nem tudók csoportját.

Többféle jellemzőt is megvizsgáltunk, de a 7–9. táblázatban csak azokat közöljük, amelyek statisztikai összefüggést mutattak a vizsgált csoportokkal. A két jobb oldali oszlopban látható kérdést (Tagja-e valamelyik politikai pártnak? Kire szavazott az 1998-as parlamenti választásokon?) a politikai értékrend gyakorlati megnyilvánulásai közé soroljuk, ezért tartottuk fontosnak, hogy szerepeljenek az elemzésben.

7. táblázat. A demokrata-liberális értékrend hordozói (19%)

Önbesorolás	Demográfiai jellemzők	Tagja-e valamelyik pártnak?	Kire szavazott az 1998-as választásokon?
Konzervatív	55% férfi – 45% nő A növekvő iskolai végzettséggel csökken az arányuk	5,6% MKP-tag 94,4% nem tag	86% MKP-tag 11% nem szavazott 4% nem emlékszik
Liberális	60% férfi – 40% nő Elsősorban a fiatalok és a középkorúak dominálnak, a felsőfokú végzettségűek felülprezentáltak	16% MKP-tag 84% nem tag	78,3% MKP-tag 7% SDK-tag 2% másra szavazott 11% nem szavazott

A kilencvenes évek aránylag tisztán kikristályosodott demokrata és liberális politikai értékrendtípusához képest a 2001-ben összeolvadó, összefonódó értékrendként megjelenő demokrata-liberális politikai értékrend konzervatív és liberális hordozói jellemzőiket tekintve is kissé felemásak. A konzervatívok és liberálisok közös vonása a férfiak

dominanciája, az, hogy többségük nem párttag és ugyancsak többségük 1998-ban az MKP-ra adta szavazatát. De ezeken a közös vonásokon belül is – az első, a férfi dominancia kivételével – heterogenitás mutatkozik: egy „zászló” alatt állnak a többségükben inkább általános iskolát és szaktanintézetet végzettek az érettségizettekkel, valamint az összes többi csoportnál magasabb arányban megjelenő egyetemi végzettségűekkel. Igaz, hogy a konzervatívoknál és a liberálisoknál is dominál a pártonkívülség, de a liberális MKP-tagok háromszor annyian vannak, mint a konzervatív MKP-tagok. S bár a demokrata-liberális értékrend hordozóinak mindkét „pólusa” többségében az MKP-ra szavazott, a konzervatívok 8%-kal többen szavaztak rá, s más pártot nem választottak. A liberálisok az MKP mellett az SDK-ra is voksoltak.

8. táblázat. A tekintélyelvű értékrend hordozói (30%)

Önbesorolás	Demográfiai jellemzők	Tagja-e valamelyik pártnak?	Kire szavazott az 1998-as választásokon?
Szocialista	61% férfi – 39% nő Inkább középkorúak és idősebbek Inkább általános iskolát és szaktanintézetet végzettek	4% MKP-tag 96% nem tag	78% MKP 12% SDK 2% SDL 2% nem szavazott 6% nem emlékszik
Nemzeti	47% férfi – 53% nő Leginkább középiskolát végzettek	8% MKP-tag 92% nem tag	84% MKP 10% más pártokra (HZDS, SDK, SDL) 6% nem emlékszik

A vizsgált mutatók szerint a tekintélyelvű értékrend hordozói sem alkotnak homogén egységet. Az értékrend két pillére a magukat szocialistának és nemzetinek nevezők. A szocialisták inkább a 35 évnél idősebbek és az alacsonyabb iskolai végzettségűek közül kerülnek ki, s inkább férfiak. A nemzetiek esetében a kor nem játszik szerepet, iskolai végzettségük viszont magasabb a szocialistákénál, s több közöttük a nő – sőt, a nemzetieknél női dominancia mutatkozik. A nemzetiek között kétszer annyi az MKP-tag, mint a szocialisták között, s többen is szavaztak az MKP-ra. Ugyanakkor a szocialistákhoz hasonlóan más pártokra is szavaztak.

9. táblázat. Az egyértelműen nem besorolhatók (51%)

Önbesorolás	Demográfiai jellemzők	Tagja-e valamelyik pártnak?	Kire szavazott az 1998-as választásokon?
Semmilyen	42% férfi – 58% nő A növekvő iskolai végzettséggel csökken az arányuk	3% MKP-tag 97% nem tag	67% MKP 7% SDK, SDL 17% nem szavazott 9% nem emlékszik
Nem tudja	39% férfi – 61% nő Kétharmaduk általános iskolai végzettségű	6% MKP-tag 97% nem tag	72% MKP 8% más pártokra (HZDS, SDK, SDL, ZRS) 15% nem szavazott 7% nem emlékszik

Az egyértelműen nem besorolható politikai értékrendűek, akik a szlovákiai magyarok másik nagy csoportját alkotják, nagyrészt azokkal azonosak, akik az önbesoroláskor semmilyennek vallották magukat, vagy nem tudták, hova is tartoznak. Persze láttuk, hogy azért ez nem teljesen igaz, hiszen a tekintélyelvű értékek együttese mintha közelebb állna hozzájuk. Politikailag tehát ők sem teljesen „érintetlenek”.

További érdekessége a semmilyeneknek és a magukat besorolni nem tudóknak, hogy bár az értékítéletekhez való viszonyulásuk szintjén éppen azért kerültek ugyanabba a nagy csoportba, mert nincs közös nevezőjük, a vizsgált mutatók szerint mégis homogénebbek, mint a demokrata-liberálisok és a tekintélyelvűek, akiknek pedig volt közös nevezője, mégpedig a hasonló politikai értékrend.

Végezetül nézzük, kik is ők? Lényegesen több köztük a nő, mint a férfi. Jellemző az alacsonyabb iskolai végzettség (köztük található a legtöbb általános iskolai végzettségű). Életkorukat tekintve ugyanúgy lehetnek fiatalok, mint középkorúak vagy idősebbek. Nagy többségük nem párttag, bár akadnak köztük is MKP-tagok – a semmilyenek 3%-a, azok közül pedig, akik nem tudták magukat politikailag beazonosítani, 6%! A semmilyenek közül kevesebben választották az MKP-t, de mindkét csoport szinte azonos részarányban szavazott más pártokra is; s ugyancsak kis eltérés van a nem szavazók hányada között. Ez 15-17% körül mozog, ami azt jelenti, hogy épp közülük került ki a legtöbb nem szavazó (pontosabban lásd a melléklet 2. táblázatát).

3.4. Konklúzió

Összegezzük hát az elmondottakat. Arra a kérdésre, hogy a kilencvenes évekhez képest 2001-re változott-e a szlovákiai magyarok politikai identitása, a válasz: igen. Az adatokból kiolvasható változás többirányú:

1. Csökkent a konzisztens, kompakt értékrendűek részaránya, ezzel egyidejűleg növekedett az egyértelműen nem definiálható értékrendűek részaránya.

2. Nem mutatható ki a korábbi „tisza” demokrata és „tisza” liberális politikai értékrend, csak a kettő kombinációja. A demokrata-liberális értékrend súlya csökkent, a tekintélyelvű pedig növekedett.

3. Mind a kompakt értékrendűekre, mind az egyértelműen nem definiálható értékrendűekre jellemző az a jelenség, amit a homogén heterogenitás fogalma fed a leginkább. Ez 2001-ben sokkal erősebben jelentkezett, mint a kilencvenes években. Arról van szó, hogy mindkét csoporton belül létezik egy rendező elv, amelynek alapján a vizsgált népesség nagyjából egyik fele az egyik csoportba, másik fele pedig a másik csoportba tartozik, s ebből levezetve mindkét csoport homogén. A kompakt értékrendűek rendező elve a bizonyos konkrét értékcsoportok iránti fogékonyság. Az egyértelműen nem definiálható értékrendűek rendező elve pedig épp ennek fordítottja, vagyis nem a kompakt értékrendekkel, hanem a különböző értékcsoportokba tartozó, tehát egymásnak akár ellentmondó értékekkel való azonosulás. Ugyanakkor a kompakt értékrendűek, valamint az egyértelműen nem definiálható értékrendűek is ezen a konkrét rendező elven túl nagyon sokfélének, nagyon heterogénnek mutatkoznak. S itt nemcsak arra gondolunk, hogy a kompakt értékrendűeken belül vannak demokrata-liberálisok és tekintélyelvűek, az egyértelműen nem definiálható értékrendűek között pedig a tekintélyelvű felé hajlók, demokrata-liberális értékrend felé hajlók, kaotikusok és bizonytalanok – vagy ha úgy tetszik, semmilyenek és magukat besorolni nem tudók –; hanem ezeknek a csoportoknak a sokszínűségére, amelyet néhány mutatóval próbáltunk illusztrálni. Ennek a heterogenitásnak gyakorlati következménye érdekellentétekben nyilvánulhat meg.

A következő kérdés, hogy mit jelent ez a heterogenitás. Fokozódó értékzavart? Az értékek válságát? Anómiát? Vagy egyszerűen csak a vizsgált népesség sokszínűségét? Erre a kérdésre a fenti adatok tükrében lehetetlen pontos és felelősségteljes választ adni. Egy dologban vagyunk csak biztosak, hogy nem létezik egy és oszthatatlan szlovákiai magyarság, hanem sokszínű szőnyegként takarjuk be Szlovákia déli részét. A többi inkább csak ellenőrzésre váró hipotézis. Mert bizonyára van értékválság és értékzavar is; a fő kérdés viszont az, hogy kiket súlyt a leginkább, s ennek milyen következményei lehetnek a politikai identitás alakulása s annak gyakorlati megnyilvánulásai (választási hajlandóság, milyen pártot választanak stb.) szempontjából.

S van még egy kérdés, amely idekívánczozik. Megpróbáltunk képet adni arról, hogyan alakult a szlovákiai magyarok politikai identitása a kilencvenes évek és 2001 között. Azóta eltelt öt fontos év, amelynek eseményei kihathattak a politikai identitás további alakulására. Akkor tehát milyen a szlovákiai magyarok jelenlegi politikai identitása? Sajnos, erre a kérdésre egyáltalán nem tudunk válaszolni, mivel ilyen jellegű kutatást 2001 óta nem végeztünk, a közvélemény-kutatások pedig nem erről szólnak. A közeljövőben azonban talán mód nyílik majd egy komplex szlovákiai magyar értékrendkutatásra. Csak reménykedünk, hogy ennek szükségességéről a tisztelt olvasót is sikerült meggyőznünk.

4. Kit és miért nem érdekel a politika?

Az eddig elmondottak során több helyen is jeleztünk, hogy a politikailag bizonytalanokon kívül vannak, akik tudatosan elutasítják a politikát (bár róluk is kiderült, hogy azért ők sem teljesen értékmentesek). Írásunk utolsó részében velük külön szeretnénk foglalkozni. Már csak azért is, mert a 2006 tavaszán lefolytatott kvalitatív kutatásoknak⁶ köszönhetően róluk egészen friss információk állnak rendelkezésünkre, amelyek újfent bizonyítják, mennyire sokrétű, bonyolult, ugyanakkor komplex jelenség a politikai identitás és annak hárfítása.

A vizsgálati alanyok érdeklődését a politika iránt leginkább szociális helyzetük, koruk és iskolázottságuk határozza meg, mégpedig a következőképpen:

- Minél rosszabb a szociális helyzetük, annál kevésbé érdekli őket a politika (a munkanélkülieket kevésbé, mint a gazdaságilag aktívakat vagy a nyugdíjasokat).

- A fiatalabbakat kevésbé érdekli a politika, mint a középkorúakat vagy az idősebbeket.

- Az iskolázottabbakat jobban érdekli, mint az általános iskolai, illetve szaktanintézeti végzettségűeket.

Ezek a tényezők különbözőképpen erősíthetik egymást. A legrosszabb kombináció a munkanélküliség, a fiatal kor és az olyan lakhely, ahol hosszú távon sem lehet munkát találni, mint pl. a közép- és kelet-szlovákiai alanyok esetében. Őket a politika egyáltalán nem érdekli.

Az alanyok neme önmagában nem befolyásolja a politikai érdeklődést. Így a nők politikai érdeklődése a férfiakéhoz hasonlóan megoszlik. A nők közül leginkább a nyugat-szlovákiai, iskolázottabb, dolgozó és középkorú, illetve idősebbek figyelik a politikát. Legkevésbé a közép- és kelet-szlovákiai munkanélküli nők, közülük is a fiatalok és az idősebbek.

Az életkor befolyásolja a politika iránti érdeklődést. Általában elmondható, hogy a fiatalabbakat kevésbé érdekli a politika, mint a középkorúakat és az idősebbeket. Az iskolázottabb, még egyetemista vagy már dolgozó fiatalokat, főleg Nyugat-Szlovákiában jobban érdekli a politika, mint a másik két régió fiataljait vagy a nyugat-szlovákiai alacsonyabb iskolai végzettségű fiatalokat.

A munkanélküliség ténye erősen befolyásolja a politika iránti érdeklődést, főleg Közép- és Kelet-Szlovákiában. Minél hosszabb ideje munkanélküli valaki, annál kevésbé érdekli a politika. Legkevesbé azonban a fiatal munkanélkülieket érdekli, akiknek egy csoportja a szülők és a tágabb környezet sorsából kiindulva kilátástalannak látja a helyzetét, a másik csoport pedig azon ügyködik, hogy elmenekülhessen ezekről a tájakról, lehetőleg külföldre.

A vegyes családban élők politika iránti érdeklődését a fenti tényezők befolyásolják. Tehát önmagában az, hogy valaki vegyes családban él, nem határozza meg egyértelműen a politika iránti érdeklődését.

Kit és miért nem érdekel a politika? Ha valakit nem érdekel a politika, annak három fő oka mutatkozik:

1. Egyszerűen nem érdekli (mert más dolgok jobban érdeklik, pl. a tanulás, a kutyája, a családja, a kertje stb.). Ennek okán nem is figyeli a történéseket, s mivel nem figyeli, nem is érti. S mivel nem érti, újfent megerősödik benne az az érzés, hogy a politika átláthatatlan, nem neki való, neki „ez magas”. Ez leginkább az iskolázatlanabbak egy részére jellemző, korra való tekintet nélkül. Ami nagyon érdekes, hogy amennyiben csak a manifeszt tartalmakra koncentrálnunk, úgy tűnhet, hogy a politika iránti közömbösség eme oka inkább a nőkre s a legfiatalabb férfiak egy részére tipikus. Ám a latens tartalmakat vizsgálva kiderül, hogy a középkorú férfiak egy részét is ez jellemzi. A különbség csak abban nyilvánul meg, hogy a nők és a fiatal, húsz év körüli férfiak ezt nyíltan megmondják, ezzel szemben az ennél idősebb férfiak más okok mögé rejtik ezt az elsődleges magyarázatot. Mintha nem tartanák „férfiasnak”, hogy csak úgy kerek percc bevallják, hogy őket a politika önmaga miatt nem érdekli, nem vonzó dolog számukra.

2. Mert élethelyzetéből adódóan más, szerinte létfontosságú kérdésekkel kell foglalkoznia, a politika pedig nem létfontosságú. Ez leginkább a munkanélküliekre jellemző. Egy részüknél azonban a kimondott ok mögött kimondatlanul ott rejlik a meggyőződés, hogy a politika úgysem tud nekik segíteni, sőt, nem is akar, s valójában ezért nem érdeklődnek iránta. Ezek az emberek kinyilatkoztatott politika iránti közömbösségük ellenére sokkal tájékozottabbak az előző csoportnál, ami szintén jelzi, hogy őket azért valahol mégis érdekli a politika, csak már csalódtak benne, egyfajta önvédelmi mechanizmusból kiindulva nem akarnak vele tovább foglalkozni.

3. Mert a politikában és a politikusokban nem lehet megbízni. Ez a leggyakoribb indoka a politika iránti közömbösségnek, illetve az iránta való ellenséges érzületnek, mert olyan is előfordul, főleg a férfiak körében, korra és szociális helyzetre való tekintet nélkül. („Félrevezetnek, a politika színház, és a színház nem érdekel.”)

A fiatalok egy részére jellemző továbbá egy tudatosan kiépített politikaellenes magatartás, ami a politika ignorálásával jár együtt. Ennek nincs minden esetben ideológiai alapja, inkább egyfajta dacot, alternatív, a felnőttektől eltérő viselkedésmódot akar kifejezni. Ezek a fiatalok már a politika szó hallatán is úgy reagálnak, mintha tüzes vashoz kellene nyúlniuk.

Jegyzetek

1. Elsősorban a következő felmérésekről van szó:
 1. értékrendkutatás – 2001. június
 2. közvélemény-kutatások – 2002. április, 2003. május, 2006. április, 2006. május
 3. kvalitatív felmérések – 2003. május, 2006. március–április

Valamennyi felmérés Szlovákia déli részén zajlott, s a célcsoportot minden esetben az ott élő felnőtt szlovákiai magyar állampolgárok képezték. A kérdőívvel történő adatgyűjtések esetében 800 fős, nem, kor, iskolai végzettség, településtípus és településnagyság szerinti reprezentatív mintával dolgoztunk. Itt jegyezni meg, hogy a szlovákiai közvélemény-kutatások általában 1000-1200 fős reprezentatív mintával dolgoznak, s természetesen szlovákiai magyarokat is megszólítanak, ám csupán lélekszámárányuknak megfelelően. A kvalitatív felmérések alanyait mindig a kutatás céljának megfelelő szempontrendszer alapján állítottuk össze.
2. A kutatásokról és eredményeiről bővebben lásd Lampl Zsuzsanna: *A saját útját járó gyermek*. Pozsony, Madách-Posonium, 1999.
3. Ismert példa: általában senki sem vallja magát rasszistának, de ha megnézzük, ki milyen értékeket vall, önbesorolás nélkül is tudjuk, kivel állunk szemben.
4. Standard abban az értelemben, hogy kérdőíves adatfelvétel során a politikai identitást leggyakrabban ezekkel az értékítéletekkel szokták vizsgálni.
5. Az elemzéshez szolgáló adatok egy része megtalálható a mellékletben.
6. A célcsoportok a következők voltak: nők, fiatalok (18–30 évesek), munkanélküliek, ve-gyes családban élők (vegyes nemzetiségű szülők gyermekei/vegyes házasságban élők, il-letve mindkettő szempontnak megfelelő alanyok). Összesen hét vizsgálat zajlott.

Melléklet

1. táblázat. A felsorolt értékítéletekkel egyetértők részaránya a magukat konzerva-tívnak stb. tartók között

	Teljes minta	Konzervatív	Liberális	Szocialista	Nemzeti	Semmilyen	Nem tudja
Az irányítás összpontosuljon az állam kezében	61,0%	51,0%	43,0%	79,6%	65,6%	65,0%	67,0%
Az egyének nagyobb felelősséget kell vállalnia	73,0%	79,0%	86,5%	68,0%	73,7%	70,6%	72,0%
Fontos a demokrácia és a szólásszabadság	92,0%	98,0%	97,0%	92,0%	96,8%	88,0%	89,0%
Fontos az állampolgári hűség	61,0%	53,0%	54,0%	83,6%	69,0%	62,6%	55,0%
Fontos a határozott és erőskezű vezető személyiség	76,0%	76,0%	73,7%	79,0%	75,5%	79,0%	75,5%
Fontos a türelem, a nyitottság és a megegyezésre való hajlandóság	90,0%	91,0%	95,4%	85,4%	89,0%	87,5%	88,4%
A nemzeti kisebbségeknek épp olyan jogokkal kell rendelkezniük, mint a többségi nemzet tagjainak	94,0%	100,0%	96,0%	88,0%	95,0%	92,0%	95,0%
A többségi nemzetnek joga van ahhoz, hogy a kisebbségek hátrányára döntsön	10,0%	7,5%	7,0%	12,8%	15,0%	10,4%	11,8%
Szlovákiának Európa felé kell közelednie	88,0%	95,0%	91,0%	84,0%	90,0%	56,7%	85,0%
Szlovákiának önálló, semleges politikát kell folytatnia	30,0%	28,0%	18,7%	38,7%	48,0%	29,0%	33,6%
Szlovákiának hídként kell fellépnie Nyugat és Kelet között	41,0%	44,7%	25,0%	43,5%	53,5%	39,0%	47,0%
Szlovákiának kelet felé kell szövetségest keresnie	7,0%	7,3%	5,4%	8,3%	3,4%	3,9%	12,6%

2. táblázat. A magukat konzervatívnak stb. tartók jellemzői a vizsgált mutatók szerint

	Konzervatív	Liberális	Szocialista	Nemzeti	Semmilyen	Nem tudja
Nemek dominanciája	Férfi	Férfi	Férfi	Nő	Nő	Nő
Kor	Nem jellemző	Fiatal és középkorú	Középkorú és idősebb	Nem jellemző	Nem jellemző	Nem jellemző
Iskolai végzettség	Inkább alacsonyabb	Inkább magasabb	Inkább alacsonyabb	Inkább középfokú	Inkább alacsonyabb	Nagyrészt alacsonyabb
Párton kívüliek	94,4%	84%	96%	92%	97%	97%
MKP-ra szavazott	86%	78%	78%	84%	67%	72%
Másra szavazott	0%	9%	14%	10%	7%	8%
Nem szavazott	4%	11%	2%	?	17%	15%

ZSUZSANNA LAMPL

POLITICAL IDENTITY OF HUNGARIANS LIVING IN SLOVAKIA

The main topic of the study is the political identity of Hungarians living in Slovakia. In the first part the author shortly summarises what kind of identity types characterised the 90s, than in the second part of the study he analyses the state of political identity in 2001 and the changes comparing with the 90s. The author also analyses the characteristics of political identity types. In the third part, on the basis of the newest research, he introduces what factors influence interest towards politics and who are those who consciously refuse politics.